

4. Кафедра банківської справи та страхування. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. URL: https://fef.kneu.edu.ua/ua/depts7/k_bankivskoi_spravy/news_of_department_29/vgle/ (дата звернення: 27.04.2025).

5. UNIQA поділилася досвідом підтримки України для медіабрифінгу Співки іноземної преси у Відні. UNIQA Україна. URL: <https://uniqa.ua/blog/uniqa-podilylasia-dosvidom-pidtrymky-ukrayiny-dlia-mediabryfinhu-spilky-inozemnoyi-presy-u-vidni/> (дата звернення: 24.04.2025).

Тараненко Л.Ю.,
здобувач ступеня доктор філософії (PhD)
кафедри банківської справи та страхування,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник – д. е. н., професор, професор кафедри банківської
справи та страхування Краснова І.В.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Система гарантування вкладів в Україні, створена у 1998 році з заснуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), є ключовим елементом забезпечення фінансової стабільності та довіри до банківської системи. За більш ніж два десятиліття існування система адаптувалася до численних викликів, зокрема фінансових криз 2008–2009 та 2014–2017 років, а також повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 році. ФГВФО виплатив 104 млрд грн відшкодувань 2 млн вкладникам неплатоспроможних банків [1], а з початком війни запроваджено 100% гарантії вкладів фізичних осіб на період воєнного стану (відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб» від 01.04.22 р. № 2180-IX) [1]. Проте система стикається з низкою проблем, які обмежують її ефективність і гальмують гармонізацію з європейськими стандартами, такими як Директива ЄС 2014/49/EU.

Першочергова проблема — недостатня фінансова спроможність ФГВФО, що послаблює його здатність оперативно виконувати зобов'язання. Станом на 2023 рік Фонд має борг перед Міністерством фінансів України у розмірі 48 млрд грн через позики, отримані для виплат вкладникам під час банківської кризи 2014–2017 років, коли було ліквідовано близько 100 банків [2]. Обмежений статутний капітал і залежність від державних коштів створюють фінансову нестабільність. Низький рівень регулярних внесків банків (0,4–0,8% від депозитів) та відсутність диференційованих ставок, які враховують ризикованість банків, ускладнюють накопичення ресурсів. Це призводить до ризиків затримок виплат у разі нових банкрутств, що підриває довіру вкладників, як це було у 2015–2016 роках через брак ліквідності. Для вирішення проблеми пропонується реструктуризація боргу ФГВФО шляхом випуску довгострокових

облігацій, впровадження диференційованих внесків, як у країнах ЄС, де ризиковані банки платять вищі ставки, та збільшення цільового фонду до 1,5% від суми гарантованих вкладів (зараз 0,8%).

Друга проблема — низький рівень гарантованої суми відшкодування у мирний час, що не відповідає європейським стандартам. З 2023 року максимальна сума гарантії становить 600 тис. грн (Закон України № 2180-IX), що еквівалентно приблизно 14,5 тис. дол. США за курсом 2024 року. У країнах ЄС стандартна сума гарантії становить 100 тис. євро, що значно перевищує український рівень. Низька гарантована сума знижує привабливість банківських вкладів для заможних клієнтів і обмежує довіру до системи, особливо на тлі інфляції (10,2% у 2023 році) та девальвації гривні. Наприклад, у 2014 році через девальвацію реальна цінність гарантованої суми (тоді 200 тис. грн) впала вдвічі. Водночас 100% гарантія вкладів під час війни є тимчасовим заходом і не вирішує проблеми у довгостроковій перспективі. Для наближення до стандартів ЄС необхідно поступово підвищувати гарантовану суму до еквіваленту 50 тис. євро до 2030 року, синхронізуючи це з економічним зростанням і капіталізацією Фонду, а також розширити гарантії на вклади фізичних осіб-підприємців (ФОП), як це зроблено в ЄС.

Третя проблема — обмежена ефективність процедур ліквідації неплатоспроможних банків, що затягує виплати вкладникам і знижує повернення активів. У 2014–2017 роках ФГВФО вивів з ринку 100 банків, але повернення активів склало лише 20% від їхньої балансової вартості через шахрайство, виведення капіталу та низьку якість судового захисту [1]. Наприклад, ліквідація «Дельта Банку» триває з 2015 року, а вкладники досі не отримали повних відшкодувань. Причинами є недосконале законодавство, корупція в судовій системі та слабка координація між ФГВФО, НБУ та правоохоронними органами. Це призводить до фінансових втрат Фонду (90 млрд грн витрат на ліквідацію у 2014–2020 роках) і зниження довіри до банківської системи. Для вирішення проблеми необхідно посилити законодавчий захист прав кредиторів, запровадити механізми досудового врегулювання, як у Польщі, де 80% активів повертаються протягом 3 років [3], та цифровізувати процеси ліквідації через платформи, подібні до «Прозорро.Продажі», що підвищить прозорість і ефективність.

Четверта проблема — низька фінансова грамотність населення та недостатня поінформованість про систему гарантування вкладів. За даними USAID [4], лише 40% українців знають про існування ФГВФО, а 25% довіряють його гарантіям. Це знижує попит на банківські вклади (обсяг депозитів фізичних осіб у 2023 році склав 1,1 трлн грн, але 60% з них розміщені в державних банках через вищу довіру). Причинами є обмежена просвітницька діяльність ФГВФО, слабка комунікація через цифрові канали та історична недовіра до банків після криз. Наприклад, у 2014 році паніка серед вкладників призвела до відтоку 30% депозитів. Наслідком такої ситуації є концентрація вкладів у державних банках, що знижує конкуренцію в секторі. Для її вирішення ФГВФО варто розширити просвітницькі кампанії через соціальні мережі, «Дія» та партнерства з банками, як це зроблено в Німеччині, де 70% громадян обізнані про систему гарантій [5].

Також доцільно запровадити регулярні звіти про діяльність Фонду у доступній формі.

П'ята проблема — недостатня інтеграція з європейськими стандартами в контексті кандидатства України в ЄС. Директива 2014/49/EU [6] вимагає, щоб система гарантування вкладів покривала 100 тис. євро, мала цільовий фонд у 0,8% від гарантованих депозитів і забезпечувала виплати протягом 7 днів. В Україні цільовий фонд становить лише 0,8% (відповідність стандарту), але виплати можуть тривати до 20 робочих днів, а сума гарантії значно нижча. Крім того, відсутній механізм захисту юридичних осіб і ФОП, що є стандартом у ЄС. Причинами є обмежені фінансові ресурси, недосконале законодавство та низький рівень цифровізації. Це гальмує інтеграцію банківської системи України з ЄС і знижує привабливість для іноземних інвесторів. Для вирішення необхідно розробити дорожню карту гармонізації до 2030 року, передбачивши поступове підвищення гарантованої суми, скорочення строків виплат до 7 днів шляхом цифровізації (наприклад, через API-інтеграцію з банками) та розширення гарантій на ФОП, як це передбачено Законом № 9434.

Шоста проблема — вплив воєнних ризиків на стабільність системи гарантування вкладів. Повномасштабна війна з 2022 року посилила тиск на банківську систему: 10% банківських активів було втрачено через бойові дії, а 20% філій банків припинили роботу в окупованих регіонах (НБУ, 2024). Хоча 100% гарантія вкладів під час війни стабілізувала довіру (відтік депозитів у 2022 році склав лише 5% порівняно з 30% у 2014 році), вона є тимчасовим заходом і створює додаткове фінансове навантаження на ФГВФО. Воєнні ризики, такі як пошкодження банківської інфраструктури чи кібератаки (збитки від кіберзлочинів у 2023 році склали, за даними НБУ 1 млрд грн [7]), ускладнюють прогнозування потреб Фонду. Для вирішення необхідно залучити міжнародну підтримку (наприклад, від ЄБРР чи МВФ, які виділили 15 млрд дол. на стабілізацію економіки у 2024 році) для створення резервного фонду воєнного часу, а також розробити страхові продукти для покриття воєнних ризиків банків, за прикладом ЕКА (5,35 млрд грн застрахованих активів у 2025 році).

Сьома проблема — слабка координація між ФГВФО, НБУ та іншими державними органами, що знижує ефективність управління кризами. Наприклад, у 2014–2017 роках затримки у визнанні банків неплатоспроможними НБУ призводили до виведення активів, що збільшувало витрати ФГВФО на ліквідацію (90 млрд грн за 2014–2020 роки). Причинами є нечіткий розподіл повноважень, відсутність єдиної системи раннього попередження та низький рівень обміну даними. У ЄС Єдиний наглядовий механізм (SSM) забезпечує координацію між національними органами та ЄЦБ, що дозволяє виявляти проблеми банків на ранніх етапах. Наслідком є затягування кризових процедур і втрата довіри. Для вирішення необхідно створити міжвідомчу платформу для обміну даними в реальному часі, посилити повноваження НБУ у ранньому втручанні та запровадити європейські стандарти нагляду, як це передбачено Угодою про асоціацію з ЄС.

Отже, система гарантування вкладів в Україні досягла значних успіхів, виплативши 104 млрд грн відшкодувань і стабілізувавши довіру під час війни

завдяки 100% гарантіям. Проте розвиток системи стримується недостатньою фінансовою спроможністю ФГВФО, низькою гарантованою сумою, неефективною ліквідацією банків, слабкою фінансовою грамотністю, недостатньою інтеграцією з ЄС, воєнними ризиками та низькою координацією з державними органами. Для вирішення цих проблем необхідно реструктуризувати борг Фонду, підвищити гарантовану суму до 50 тис. євро до 2030 року, цифровізувати процеси ліквідації та виплат, розширити просвітницькі кампанії, гармонізувати законодавство з Директивою 2014/49/EU, залучити міжнародну підтримку для покриття воєнних ризиків і посилити координацію з НБУ. У післявоєнний період система гарантування вкладів може стати драйвером залучення інвестицій і зростання депозитної бази, якщо реформи будуть реалізовані.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 01.04.22 р. № 2180-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2180-20>. (дата звернення 24.04.2025)
2. Економічна правда. (2023). ФГВФО: підсумки 25 років діяльності. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/20/704572/>. (дата звернення 24.04.2025)
3. OECD. (2023). Banking Resolution Frameworks in Poland. Доступно за: <https://www.oecd.org/finance>.
4. USAID. (2023). Financial Literacy Survey in Ukraine. URL: <https://www.usaid.gov/ukraine/documents>. (дата звернення 24.04.2025)
5. Bundesbank. (2023). Deposit Insurance Awareness in Germany. URL : <https://www.bundesbank.de/en/publications>. (дата звернення 24.04.2025)
6. Директива ЄС 2014/49/EU. (2014). Про системи гарантування вкладів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0049>. (дата звернення 24.04.2025)
7. НБУ. (2024). Звіт про фінансову стабільність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2024-roku>. (дата звернення 24.04.2025)

Шалигіна І.В.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний університет

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ АКТИВІВ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В сучасних українських реаліях життя існуюча система державного пенсійного забезпечення вже не може бути гарантом забезпечення гідного рівня матеріальної підтримки населення після виходу на пенсію. Досить значним є